

Tanja Lamovec

O VEDI, KI NIMA DOVOLJ DOBREGA IMENA

Socialno delo je aplikativna disciplina vede, ki še nima splošno sprejetega naziva. »Boetika« se menda »ni prijela«, kar je še dobro, saj močno spominja na drugo disciplino: bioetiko. Nimam predloga za ustrežnejši naziv vede, saj je bolje počakati, da se o tem izjasni anglosaški svet. Rada pa bi podala oris modela, ali bolje, temeljne predpostavke, iz katerih bi po mojem mnenju moral izhajati. Pogojno lahko temu modelu rečemo psihosocialni ali morda antropopsihosocialni model. Osebnostno se zavzemam za prvo varianto, ker je enostavnejša. Kot že rečeno, poudarek ni na nazivu, a stvari je pač treba nekako poimenovati.

Veda, na kateri temelji praksa socialnega dela, se je razvila na presečišču že uveljavljenih ved. To je v postmodernem svetu zelo razširjen pojav. Hribar (1991) npr. navaja, da je katalog nemških visokih šol leta 1980 vseboval že več kot 4.000 nazivov strok oz. disciplin. Nekaj desetletij prej jih je bilo 30 ali 40. Ena od disciplin, ki je tesno povezana s teorijo socialnega dela, je psihologija. Tu je treba stvari jasno razmejiti. Zato moramo ločevati med materialnim poljem, predmetnim vidikom in teoretsko integracijsko ravni. Materialno polje predstavlja izsek iz primarnega izkustva v svetu vsakdanjega življenja. Isto materialno polje naravno obravnava več strok, zato na tej osnovi ni mogoče opredeliti disciplinarnosti. Če torej vzamemo za izhodišče materialno polje »človek«, so tu najrazličnejše stroke: fiziologija, anatomija, psihologija, antropologija itn. Natančnejše razločevanje omogoča predmetni vidik. Psihologija se npr. ukvarja z izoliranim posameznikom, anatomija z večno mrtvim, fiziologija pa z živim. Antro-

pologija se ukvarja z različnimi kulturami. Šele teoretska integracijska raven omogoči natančnejšo opredelitev stroke ob pomoči opisnih in pojasnjevalnih konstruktov.

Psihologija in teorija socialnega dela vsekakor delita bolj ali manj isto materialno polje, razlikuje pa se njun predmetni vidik. Rekla sem že, da je bila psihologija od vsega začetka zamišljena kot veda o izoliranem posamezniku. Zanima se zlasti za različne intrapsihične funkcije in procese. Te potem razdeli po področjih, kot npr. zaznavanje, učenje, mišljenje, čustvovanje, motivacija itn. Vsako od teh področij lahko na podoben način še naprej delimo, kot smo pač navajeni delati v znanosti. Ko so področja razmejena, lahko začnemo iskati povezave, seveda v okviru začrtanih razdelitev. Tako se npr. lahko sprašujemo, kako vpliva fiziološko vzbujenje na emocionalne procese (kot da ne bi bilo že njihov del). S takimi vprašanji smo se seveda ujeli v past.

Med prvimi, ki je opozoril na nesmiselnost takega početja, je bil Jean-Paul Sartre (1933, 1966) v kritiki teorij emocij, ki so le skrajno absurden primer splošne tendence v psihologiji. Že pred njim je na to opozarjal Husserl (po Dragoš 1995). Kritiki se nanašata na neozaveščeno in nereflektirano izgrajevanje konstruktov ob zapiranju oči pred totaliteto, to je človekom v določenem času in prostoru. Seveda ni nič narobe graditi konstrukte, brez njih pač ne moremo. Tudi ne gre toliko za raven abstrakcije teh konstruktov, kot pravilno ugotavlja Dragoš (1997). Gre za *predpostavke*, na katerih abstrahiranje temelji. Tu ne mislim na t. i. »prizemljene teorije«, temveč na širino konteksta, ki je osnova predpostavkam.

Razmisliti je namreč treba, kaj vzeti kot temeljno enoto proučevanja. Oglejmo si primer.

V psihologiji vedno znova slišimo vprašanje, ali je bila psihologija sploh kdaj dobra ideja. Zgrajena je namreč na predpostavki o izoliranem posamezniku. Vsem je znano, da izolirani posameznik ne obstaja, a veda se je medtem že uveljavila. Proučevanje ljudi v laboratoriju je približno toliko smiselno kot proučevanje živali v živalskem vrtu. Je pa nedvomno lažje kot na terenu.

Sartre je menil, da izoliranega posameznika ni smiselno proučevati. V skladu z eksistencialističnim pojmovanjem naj bi bila temeljna enota človek-v-svetu. Ni treba biti ravno pravoveren eksistencialist, da vidiš, da je predlagana enota bolj *smiselna*, bolj *produktivna* in da pelje k *ustreznejšim aplikacijam*. Tudi spoznavno-teoretske prednosti so precejšnje. O njih je imel več povedati Husserl, začetnik fenomenologije. Poskušal je izgraditi ustreznejšo metodo od tiste, ki jo ponuja prirodna znanost in je primerna za odnos subjekt-objekt. Fenomenološka metoda upošteva temeljni odnos *intersubjektivnosti*, ki se kaže v vsem znanem dejstvu, da tako raziskovalec kot preizkušaneec sodita v isto vrsto (*species*) in torej oba tvorita svoje pomene in imata lastne intence. Husserl je, kot pravi Dragoš (1995), šel predaleč in se je skoz druga vrata vrnil k prirodni znanosti.

Nekaj podobnega se je zgodilo Kurtu Lewinu, ki je svoje zamisli lepo razvijal, poskusi, ki jih je delal, pa so bili na las podobni klasičnim psihološkim eksperimentom.

Veda, na kateri temelji socialno delo, ima enkratno priložnost, da se izogne tem spodrsrlajem. Priložnost je dobesedno enkratna, ker, če je ne bo izkoristila zdaj, ko je šele v nastanku, bo prepozno. Za to ugotovitev se moramo zahvaliti Sreču Dragošu (*ibid.*). Zato ne bo odveč, če citiram nekatere njegove misli:

V kakšnem smislu je lahko fenomenologija uporabna za socialno delo (in za druge stroke, ki imajo neposredno opraviti z ljudmi)?

[...] Socialno delo (je) pri nas na stopnji, ko se je končno ločilo od sorodnih strok in se osamosvojilo [...]

Drugi razlog za premislek o fenomenologiji pa je zrelost stroke. Če pomeni avtonomija stroke *možnost*, da se to naredi, pomeni njena zrelost (stopnja razvitosti) *nujnost* za tak razmislek.

[...] Če na taka vprašanja nismo pozorni, se nam lahko zgodi to, kar se je zgodilo z drugimi sorodnimi strokami, ki šele na vrhuncu svoje razvitosti opažajo, da so postale predvsem tehnike dela z ljudmi, in so prisiljene korigirati svoje postopke. Zato ponavljam: Socialno delo kot tehnika je vse bolj potrebno, a nezadostno – socialno delo *z golf* kot tehnika pa je nevarno [...] Prav na to nas opozarja fenomenološka metoda s svojim *napotovanjem k stvarim samim*. (*Ibid.*: 34.)

Le v takem okviru je mogoče postavljati *življenjska vprašanja*, ki se tičejo preživetja in razvoja posameznika in skupin znotraj določenega sistema. Ta okvir ne dovoljuje več enosmernih vprašanj v slogu, kako določeno okolje vpliva na osebo. Okolje je že vsebovano kot temeljno določilo osebe. Treba je le opisati njeno delovanje in odzive okolja, onstran vsakršnih diagnostičnih kategorij. Oziroma ta postopek odložiti vsaj toliko časa, da se prepričamo, kolikšen del »diagnoze« lahko pripišemo okolju. Diagnoza vedno vključuje tako značilnosti osebe kot okolja, je rezultat njune interakcije, kot so več kot prepričljivo dokazali Goffman (1961), Price (1973) in še mnogi drugi. Le z uporabo fenomenološke metodologije bomo že končno prenehali pripisovati nezaželene vidike obnašanja in doživljanja posameznikov njim samim, njihovi »subjektivnosti« (katere vpliv je toliko *manjši*, kolikor bolj so deprivilegirani, in je tako močno zožano polje njihovega svobodnega odločanja), njihovi »osebnosti« ali celo genom, ki jih bo znanost šele odkrila, mi pa mu jih za vsak primer pripišemo že zdaj.

Osnovno enoto proučevanja nove vede torej imamo. Opira se na predpostavko, da je človek psihosocialno bitje (ne morda psiho-socialno). To bi rada pojasnila s prisposodbo, saj se trditev morda zdi preveč samoumevna in ravno samoumevne stvari kaj radi pozabimo. Pozabimo jih upoštevati zato, ker to vsi vemo.

Zamislimo si torej psihosocialno okolje kot morje, v katerem plavajo naše človeške ribice. Morje je znotraj in zunaj njih, domnevamo lahko, da zajema kakih 90 odstotkov njihove »vsebine«. Med neizogibnim plavanjem v tem morju ribice razvijejo kakih 10 odstotkov lastnih vsebin, ki predstavljajo njihovo osebno identiteto, njihov koralni greben, lahko pa temu rečemo tudi bistvo. Če gre vse po sreči, so ti koralni grebeni razmeroma dobro zavarovani pred vdiranjem morja. V njih je izvor ribje samoučinkovitosti. Nekaterim ribicam se ne posreči zgraditi tako trdnih grebenov. Ali je morda v tistih predelih morje še posebej valovilo ali pa so bile ribice prešibke, da bi se mu uprle, ni predmet naše vede. Naša naloga je odkriti, kako ustvariti okolje, v katerem bodo ribice lahko zgradile svoje koralne grebene, pač iz materiala, ki je na razpolago. Kajti če jih ne zgradijo, jih bo premetavalo in vedno znova nosilo v objem socialnih služb. Poiskati je torej treba zametke koralnih grebenov in ustvariti pogoje, da bodo lahko naprej rastle.

Ribice, ki so povsem potopljene v socialno sargaško morje, so po eni strani nezaščitene pred neurji, ki jih niso same povzročile, hkrati pa je njihova samoučinkovitost dokaj nizka. Delati je torej treba hkrati na dveh ravneh, ki se vseskoz prepletata. Pri tem se seveda lahko zgodi, da so nekatere ribice hkrati tudi »pacienti« kake druge stroke, naročniki *Socialnega dela* itn. Močno narobe bi bilo, če bi jih gledali skozi oči drugih komitentov, kot nekoliko nespretno predlaga Srečko Dragoš (1997). Kajti če vidiš »pacienta«, se ti kaj lahko zgodi, da spregledaš človeka, ali v našem primeru, ribico. Razlog, zaradi katerega naj bi jih tako imenovali, namreč, da jih tako vidijo tudi drugi, pa je ravno razlog, zakaj jih ne smemo tako imenovati! Sicer jim bomo dajali le še več istega. Tu smo zato, da jim damo nekaj drugega.

Ker naša veda nima prave zgodovine, imamo torej možnost začeti od nič. To je velika prednost. Brkljamo lahko po psihologiji, fenomenologiji, antropologiji, sociologiji, pravu, managementu in še marsikje. Ponekod si lahko sposodimo spoznanja, drugod morda metodo. Predpostavke in

cilje moramo izdelati sami. Tako bomo zgradili svojo teoretsko integracijsko raven, ki je bistvo vsake stroke. A bojim se, da že malo prehitevam.

Na temelju predpostavk in ciljev (ki so bili doslej le metaforično nakazani, kar pa za trenutno fazo izvajanja zadostuje) torej začnemo brkljati in izbirati. Pri tem je zelo pomembno, da ne zamešamo ravnih abstraktnosti oziroma širine dometa izbranih »dobrot«. Prav lahko se namreč ujamemo v pasti, v katerih tičijo te stroke. Kako torej ločiti zrna od pelje?

Ne kaže nam drugega kot pomagati si s cilji. Z njimi si seveda ne moremo pomagati, dokler nam niso kristalno jasni. Torej jih moramo opredeliti. Verjetno se boste strinjali, da cilji vede in njene aplikacije niso le odkrivanje in mašenje lukenj v družbenem sistemu, skozi katere nekateri segmenti populacije popadajo ven. Prav tako ni njen namen odkrivanje poplavljenih predelov in metanje vode ven. Že res, da je morda socialno delo v svojih začetkih tako potekalo, a to nas v ničemer ne zavezuje. Kot utemeljitelji nove vede se moramo vrniti k »stvarim samim«.

In kakšne so »stvari same«? So tele. Povsem jasno je, da »nevtralni« ne moremo biti. Kot cilj si torej lahko izberemo le dvoje: opolnomočenje uporabnikov ali »strokovno« zatiranje. Ved, ki so se specializirale za »strokovno« zatiranje, imamo več kot dovolj in ni razloga, da bi jim dodali še eno. Torej smo »obsojeni« na emancipatorno usmeritev. To ni ideološko vprašanje, kot se morda zdi v prvem hipu, to je stvar logike. A o tem pozneje. Do tega sklepa pridemo celo, če popolnoma zanemarimo vse humanitarne, etične in druge dušebrižniške razloge.

Smo namreč na potaplajoči se ladji, ki ji lahko damo ime Slovenija ali pa kar Zahodna Civilizacija. Nesporno dejstvo je, da je vedno več ljudi »odveč«. Odveč so sistemu, ki je pozabil, da ni samemu sebi namen, in odveč so samim sebi, ker so pač odveč sistemu. Vse več je ljudi, ki delajo 10 ali celo 12 ur na dan, srečamo pa tudi take, ki delajo 20 ur. Otroci in mladostniki so zato, če upoštevamo količino in kvaliteto časa, ki jim ga posvetimo, zvečine prav tako odveč. Odveč so vsi, ki ne spadajo ravno v storilnostni vrh.

Odveč so nezaposleni, nezaposljivi, težje zaposljivi in upokojeni. Večina ljudi je torej že odveč. Odvečni ljudi so tipični uporabniki uslug socialnega dela. Ne bo šlo drugače, kot da jih po zgledu starega kitajskega pregovora začnemo učiti loviti ribe. Že res, da se morda zdi bolj enostavno dovažati pošiljke zmrznjenih rib, še zlasti, če jih sistem nima kje prodati. A dolgoročna rešitev to ni. Nova veda bo morala iskati rešitve tudi za te probleme. Morala bo, da si sposodim psihiatrično terminologijo, reševati sistem pred njim samim. Sociologija je v tem pogledu odpovedala, ker je prezrla posameznika. Tudi ekonomija tem zagatam ne bo kos.

Nova veda mora biti angažirana, če hoče dajati sistemu koristne povratne informacije. Največjo korist od nje bodo imeli prav politiki, čeprav ji ta hip morda še niso pripravljene prisluhniti. A ko bo v ladjo vdrlo dovolj vode, bodo morali tudi oni začeti plavati. Tudi oni so potopljeni v morju širše družbe in ta je potopljena v morju globalne ekonomije, po načelu ruskih babušk. Nihče ne bo ostal suh.

Tudi med samimi strokovnjaki si danes mnogi še ne upajo izreči misli o angažiranem, k opolnomočenju usmerjenem socialnem delu. To jim zveni kot nekaj prevratniškega. Pozabljajo, da danes prevratništvo sploh ni več mogoče. Socialno delo, ki ne dela drugega, kot maši luknje in odmetava vodo, ne služi ničemur in ne pelje nikamor. Slepo rine v pogubo, skupaj z vladajočimi strukturami. A te se bodo že rešile.

To pomeni, da mora biti socialno delo *inovativno*, ustvarjati mora nove možnosti. Ni tako pomembno, ali se to dogaja na ravni državnih struktur in ustanov ali v okviru nevladnih organizacij. Posameznikom mora omogočati več manevrskega prostora, da bodo lahko delovali v skladu s svojimi potrebami. Hkrati pa mora spodbujati in dajati oporo procesom notranjega opolnomočenja, na načine, ki so v dani situaciji najprimernejši. Šablonske rešitve se ne bodo obnesle. Odpraviti bo treba anahronizme, kot je plačevanje ustanov iz proračunskega denarja po glavi uporabnika samo zato, ker obstajajo. Tako kot nevladne organizacije bi morale tudi ustanove ponuditi progra-

me, namesto da se utapljuje v apatiji in jo prenašajo na uporabnike. Ne mislim, da lahko to dosežemo čez noč, pomembno pa je, da med tem ne izgubimo izpred oči ciljev. Prav tako ne mislim, da je mogoče kar koli radikalno spremeniti čez noč, a zato še ni treba, da si zatiskamo oči in se branimo vsake vizije.

Ciljev si ne izbiramo. Vsaj ne poljubno. Cilji izhajajo iz stvarnosti, ki je pred nami, in tiste, ki prihaja. Ko smo si enkrat na jasnem s cilji, seveda pogledamo, katere metode in spoznanja od koder koli nam lahko pomagajo pri njihovem uresničevanju. Tudi to ni le tehnična zadeva. Izbrati moramo metode, ki so skladne z našimi cilji, to je tiste, pri katerih uporabnik lahko igra aktivno vlogo in odloča o temeljnih vprašanjih v svojem življenju. Ta vprašanja je zelo lepo prikazala Jelka Škerjanec (1996):

- Kje bom živel(a)?
- Kaj bom delal(a)?
- Kdo me bo pri tem podpiral?

Ta vprašanja so videti na moč preprosta, a vedno več je ljudi, ki jim je odvzet glas, da bi odločali o sebi. Prebivalstvo se stara in takih bo še več (Cafuta 1997). Za večino ljudi prav gotovo ni najpomembnejši vidik demokracije sprostitev možnosti za naložbe kapitala. V imenu svobode ekonomskih vlaganj ne smemo žrtvovati drugih, mnogo pomembnejših pridobitev demokracije, sicer se bo sprevergla v svoje nasprotje. Tudi to je stvar stroke, katere aplikacija je socialno delo. Če to ni tisto socialno delo, kakršnega poznamo in smo ga vajeni, se bomo pač morali sprijazniti z dejstvom, da se časi spreminjajo. Če se s tem ne bomo sprijaznili, se bomo pač priključili množici nezaposlenih, nezaposljivih in upokojenih.

Skupaj s temi spremembami se nujno spreminja tudi lik strokovnjaka (Adams 1993, po Flaker 1996). Novega strokovnjaka odlikuje predvsem znanje, družbena moč stopa v ozadje. Povsem jasno je, da opolnomočenje uporabnikov vključuje zmanjšanje moči strokovnjakov. Ti naj bi z uporabniki delili ne le moči, temveč tudi znanje, in jih podpirali v njihovih prizadevanjih. Dokler tega ne bodo podprle tudi vodilne državne strukture, se seveda ne bo veliko spremenilo. V tujini se je že začelo premikati.

Pri nas pa še vedno velja, da državne strukture rade podeljujejo preveliko moč strokovnjakom. Ti lahko odločajo, ali se mora starejša oseba preseliti v dom, ali naj družini odvzamejo otroka, ali mora uporabnik na neprostoovoljno pridržanje v duševno bolnišnico. Oseba, za katere življenje gre, pri tem nima nobene besede, celo če bi bile mogoče manj drastične, alternativne rešitve. Tudi to je stvar stroke.

Na koncu bi želela poudariti še to, da nova veda nikakor ne more biti le *kombinacija* drugih ved, kot meni Dragoš (1997). Kdor dela, dela tudi napake. Omenjeni avtor je namreč praktično edini, ki se ukvarja tudi s temeljnimi vprašanji socialnega dela in ne le s statusom šole. Trdim, da mora nova veda *integrirati* spoznanja in metodologijo drugih ved, izhajajoč iz lastnih predpostavk in ciljev. Šele z izgradnjo teoretsko integracijske ravni bo zares postala samostojna veda. Hkrati bi to pomenilo protiutež vse večji fragmentaciji znanja, da ne rečem informacij, ki je značilno za sodobne družbene vede.

Namerno sem se sprehodila po člankih Socialnega dela, saj ugotavljam, da ostajajo brez vsakega odmeva. Bo že res, kot je rekel nekdo, da slovenski intelektualci pišejo sami sebi. Rada bi tudi opozorila na članke Sreča Dragoša, ki so nedvomno vredni pozornosti, saj se ukvarjajo s temeljnimi vprašanji. Tem pa se naše socialno delo še vedno zelo rado izogne.

Nimam se za kakšno posebno strokovnjakinjo socialnega dela in sem na to področje »padla« bolj ali manj naključno, kot stranski učinek različnih »kontingenc«, kot bi rekel Goffman (1961). Nisem prebrala veliko knjig o socialnem delu, kar utegne biti prednost. Veselilo bi me, če bi pričujoči članek zbudil kakšen odmev. Pa čeprav le nekaj vrstic, saj človeku ob opravljanju številnih tretjerazrednih nalog komaj ostane še kaj časa za razmišljanje, kaj šele za pisanje. Še zlasti pa me razveseli, če mi kdo dokaže, da nimam prav. Drugače pa naj psi kar lajajo, karavana bo šla dalje, pa čeprav v prepad.

Literatura

- I. J. CAFUTA (1997), Starost in starostniki v domovih za stare. *Socialno delo* 36, 2.
- S. DRAGOŠ (1995), Kako. *Socialno delo* 34, 1.
- (1996), Teorija in praksa VŠSD. *Socialno delo* 35, 5.
- (1997), Socialno delo in terminologija. *Socialno delo* 36, 4.
- V. FLAKER (1996), Robert Adams (1996), Social work and empowerment. *Socialno delo* 35, 6.
- E. GOFFMAN (1961), *Asylums*. London: Penguin.
- T. HRIBAR (1991), *Teorija znanosti in organizacija raziskovanja*. Ljubljana: FSPN.
- T. LAMOVEC (1994), Fenomenologija in duševno zdravje. *Socialno delo* 33, 3.
- R. H. PRICE, B. DENNER (1973), *The Making of a Mental Patient*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- J.-P. SARTRE (1966), Poskus teorije emocij. *Problemi* 37/38, 40/41.
- J. ŠKERJANEC (1996) Zgodba o ekologiji in moči. *Socialno delo* 35, 4.